

КАПИТАЛЕН ЛЕКСИКОГРАФСКИ ТРУД**СТАРΟΣЛАВЯНСКИЙ СЛОВАРЬ (ПО РУКОПИСЯМ X — XI ВВ.).**

Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. М., "Русский язык", 1994 г. 842 стр.

Издаването на Старославянския речник е събитие в палеославистиката. Речникът е колективен труд на сътрудници от Славянския институт на Академията на науките на Чешката република и от Института по славянознание и балканистика на Руската академия на науките. Автори са Е. Блахова, Р. М. Цейтлин, С. Херодос, Л. Панцеровна и М. Баурова. Старославянският речник включва около 10 000 думи, които представят пълния лексикален фонд на 18 старобългарски ръкописа от X — XI в. Неизбежно възниква въпросът за названието му, но отговорът се съдържа в статията на Р. М. Цейтлин "О съдържанието термина "старославянски език", поместена във "Вопросы языкознания" (1987, кн. 4, с. 43 — 58).

В Предисловието са изложени основните научни принципи, върху които авторите изграждат лексикографския труд. Представени са подробно съществуващите речници на старославянската лексика, като се обосновава необходимостта от създаването на новия речник. Посочено е конкретното участие на отделните автори.

Особено ценни са въстъпителните статии на Р. Вечерка и Р. М. Цейтлин. В "Описание на старославянските ръкописи" Вечерка представя пълно отделните източници за лексиката, съдържаща се в Речника. Отделните ръкописи се дават в последователността, в която се цитират във всяка речникова статия, като се посочва и основната библиография в хронологичен план. Тези ръкописи са: Зографско четвроевангелие, Мариинско четвроевангелие, Асеманиево апракос-евангелие, Савина книга, Охридски глаголически листове, Листове на Ундолски, Боянско апракос-евангелие, Зографски палимпсест, Енински апостол, Синайски псалтир, Синайски служебник, Киевски листове, Синайски евхологий, Клоцов сборник, Супрасълски ръкопис, Хилендарски листове, Рилски глаголически листове и Зографски листове.

Втората въстъпителна статия на Р. Вечерка е "Фонетико-фонологична и правописно-графична характеристика на славянските ръкописи". В нея авторът представя: а) явленията, обусловени от архаичните алтернации на гласните при словообразуване и формообразуване; б) явленията, възникнали вследствие на фонетико-фонологични промени на гласни и съгласни, които са довели до промени на

очакваните етимологични форми на думите и с това са затъмнили принадлежността им към съответните етимологични гнезда; в) явленията, в резултат на които фактическото изписване на думите в ръкописите се отличава от нормализираното изписване на заглавните думи в основната речникова статия.

Третата встъпителна статия на Р. Вечерка е “Нормализация на изписването на заглавната дума на основната речникова статия”. В нея се разглеждат фонетичната и морфологичната нормализация на изписването на заглавните думи от речниковите статии, като синтезирано и ясно са обхванати всички особености.

Много отговорна и важна е статията на Р. М. Цейтлин “Структура на речниковата статия”. След заглавната дума справочната част въвежда дадената лексема в лексико-граматическия клас. В кръгли скоби се посочва фреквентността: до 100 употреби се дава точното число; ако числото надхвърля 100, 200 и т. н., цифрата се предхожда от знак >. Ако употребите са до 15, след примерите за илюстрация се дават точни данни за мястото, където се среща думата. Част от лексемите се регистрират само в словосъчетания, които се дават след двоеточие. Омонимите се означават с арабски цифри. След заглавната дума в квадратни скоби се дават фонетико-ортографични варианти на изписване на корена на думата. Тези случаи в Речника са повече от 100. В справочната част се дават грешките и пропуските при изписването на думата в ръкописите. Много важно място в речниковата статия заемат гръцките съответствия (за Киевските листи — латинските). В Славянския речник се посочва точно гръцката дума, от която е преведена славянската (за разлика от речниците на Ф. Миклошич и А. Х. Востоков, които превеждат обикновено славянската лексема на гръцки). Особено ценни са случаите на неверен превод от гръцки на славянски, защото това представя негативния материал като източник на текстологично и езиково проучване. Когато славянската дума е многозначна, се посочват всички гръцки думи, от които тя е превод. Ако липсва гръцко съответствие, това се отбелязва. Основната част на речниковата статия е отделена за значението или значенията на думата, за оттенъците в значението. Преводите се дават на два езика — руски и чешки. Преносните употреби се предхождат от голяма черна точка, а словосъчетанията — от квадратче. Ако словосъчетанието не е свързано с даденото значение, въвежда се с черен ромб. Ако дадена дума се употребява в отделни форми в значение на друга част на речта, тези употреби се представят след правоъгълник с уточнението в какво значение се употребява. Важно място в речниковата статия се отделя на илюстративния материал. Примерите се подбират според семантичната информативност, като се цитира по най-стария от ръкописите. Ако примерът е в цитат от Библията, мястото му се уточнява в скоби. В примерите всички съкратени форми се развързват в ъглести скоби, а надредните букви се смъкват в думата в кръгли скоби. Пропускането на част от текста в примерите се отбелязва с (...), а пропуските в изданията на текстовете поради повреда на ръкописите — с (...). След всички примери в квадратни скоби се дават примерите за неправилна употреба на думата. Дублетите и синонимите се свързват помежду си с кръстосани бележки, като се дават в азбучна последователност, напр. оноуца, сапогъ и уркви; везоульнъ, боуи и жродивъ.

Кратка статия на Р. Вечерка разработва проблема “За произношението на славянските букви”.

В края на Речника върху 28 страници са дадени морфологични таблици, съставени от Р. Вечерка.

Речникът е изработен с прецизността на палеослависти със световен авторитет, за които няма “много важни” и “по-малко важни” неща особено когато става въпрос за научна коректност. Дребни технически грешки и пропуски може би ще се открият при задълбочената и продължителна работа с Речника, но това е неизбежно, защото авторите са работили с огромен лексикален фонд.

По-сериозен е проблемът, свързан с езиците, на които се дават значенията на думите — руски и чешки. Обосновката на Р. М. Цейтлин за превода на думите на руски и чешки е вярна (с. 50), но не се отбелязва необходимостта от превод и на български език. Това би имало значение за представянето на историческото развитие на семантиката на думите в южнославянската група. В случая се пренебрегва един основен научен факт, че езикът на най-старите запазени славянски ръкописи е старобългарски.

Старославянският речник е издаден в тираж 5 000 екземпляра. Това означава, че още с излизането си той ще се превърне в библиографска рядкост, понеже няма да може да задоволи широката необходимост от подобен ценен лексикографски справочник.

“Старославянският словарь” е високо научно постижение на своите автори и съставители, а изданието му е събитие в палеославистиката.

Мария Спасова

ПРИЯТЕЛСКА РЕЦЕНЗИЯ

Иван Станков. ЙОВКОВОТО ТВОРЧЕСТВО .
Изд. “Слово”, Велико Търново, 1995. 143 стр.

Аз съм първият читател на книгата “Йовковото творчество” от Иван Станков. Четох я, когато тя беше ръкопис, когато още не беше се срещнала със сегашното си заглавие. Като чета същите думи и изречения, вече отлети в печатарски шрифт и облечени в корици, виждам, че нищо не се е изменило — книгата блести в своята единност и завършеност. А при втори прочит всяка книга рискува. Радвам се, че “Йовковото творчество” издържа втория прочит. И не само че го издържа, но и омъдри първоначалното ми въодушевление от четенето на ръкописа.

Знам, че на приятелски рецензии се гледа снизходително. Но знам също, че за приятел се пише най-трудно. Ако рецензентът не познава автора, може хладнокръвно да оперира с текста, свободно да ампутира или да трансплантира. Тогава е просто, защото дилемата “харесва ми — не ми харесва” е само естетическа. В другия случай тази дилема се натовазва и с морални скрупули. Тогава рецензентът е уязвим, тъй като приятелството прави твърде крехка позицията му. Приемам този риск, защото ми бе наложен от текста на книгата.

Харесвам тази книга, защото тя не си поставя неизпълнимата задача да каже всичко за Йовковото творчество, защото не е обективно-описателна. Авторът не крие своите пристрастия и тъкмо чрез тях прониква в тайниците на Йовковия свят. Харесвам я, защото търси дълбочината на личното съпреживяване на Йовковото творчество, като се отказва от измамната неопределеност на всеобхватността.

При толкова много написано за Йовков човек може да посегне към интерпретиране на творчеството му само ако има своя гледна точка. Тя може да прораства от предишни критически текстове, но е задължително в своето рождение да бъде друга, различна в потеклото си и в мотивите за писане. Тази другост Иван Станков постига в тълкуването на Йовков.

Критикът, който се захваща с Йовков, трябва да има огромен читателски опит. Не толкова в емпиричното овладяване на написаното от и за Йовков, колкото по линията на себепознаването в написаното от Йовков. Поради голямото натрупване на критически текстове в йовковознанието е задължително да се смени посоката на критико-интерпретационния механизъм — не от критика към Йовков, както най-често е правено, а от Йовков към читателя - интерпретатор. Тази смяна на посоките поставя изследвача в положението на девствен читател въпреки предишното познание. Анализът на Ив. Станков се случва тъкмо в смяната — в оная тънка ивица, когато човек е възбуден от предишните думи за Йовков, а следва шепота на Йовковите думи.

Само тогава може да се постигне надмогване на познатото и установено четене на един писател като Йовков — толкова употребяван от критическото възхищение и затова затрупан от общи критически фрази. В това е сполуката на Ив. Станков — без да е агресивен към клишираните представи за Йовков, той представя своя прочит, насочен към надмогване на баналното. Словото му разсъблича Йовков от бронираните жилетки на критическите щампи. Това разсъбличане прави възможен емоционалния, първичния прочит на Йовковото творчество.

Книгата на Ив. Станков превзема Йовков отвътре. Тя се отказва от често срещаната предварителна обсада, при която се обикаля около писателя, но бавно и трудно се влиза в неговия свят, ако въобще се влезе. Тази книга не обяснява — тя се пази от глобалните обяснения, от крайните и категорични твърдения, които не позволяват на читателя да мисли и му отнемат свещеното право да бъде съавтор на критика, да дописва подказаното от автора. А аз се чувствавах безкрайно свободен при четенето на книгата.

В съгласие с Йовковата поетика Ив. Станков следва формулата на догадката, но онази догадка, която е само негова, вътрешно преживяна, усвоена от опита му не само на читател и литературовед, но и от личния му житейски опит и личната му съдба. В крайна сметка Йовков е съдба. Той трябва да бъде следван, както сянката следва човека. И когато се срещнат съдбата на Йовков и съдбата на неговия изследвач, се получава чудният ефект на всепроникването, както е в книгата “Йовковото творчество”.

Иван Станков прави няколко среза в сърцевината на Йовковия свят. Всеки един фиксира различен ракурс и в своята множественост тези ракурси оформят единството на книгата и на заявления в нея критически поглед към целостта и единността на Йовковото творчество.

Главата “Написаното за Йовков”, с която започва същинската част на книгата, не е обзор на литературата за писателя. Дори академично настроеният читател сигурно ще се подразни от лекотата, с която се пропускат или само са споменати утвърдени имена и изследвания. Но в тази глава авторът не просто избира сред многото книги и статии онези, които съответствуват на неговата нагласа. Тук той строи веригата от предчувствия и доказателства за своя Йовков.

Не толкова какъв е Йовков в различните критически интерпретации, а какъв би трябвало да бъде. В тази глава авторът сравнява своите идеи и изречения с идеите и изреченията на другите и се оттласква от познатото. Затова тя има ключово място в общата структура на книгата. Вървейки избирателно уж по стъпките на предишните, Иван Станков намира и формулира ядрото на собственото си разбиране за Йовков, набелязва входовете, през които ще ни въведе по-нататък в света на писателя: книгите на Йовков, героите на Йовков, идеите на Йовков.

Така са озаглавени следващите глави, това са и следващите брѐнки, които изграждат общия сюжет. Книгите на Йовков в своята последователност оформят един завършен свят, героите му са самодостатъчни, а идеите — религиозни. Всяка една от главите е част от стълбата, водеща към небесния Йовков. Основната теза на изследвача за героите, идеите и текстовете на Йовков е “обратната перспектива” — вторият план, същността зад привидното; небесното и духовното, скрито в земното и телесното. Така стават ясни формулировките в тази книга, защото извират от сърцето на Йовковото творчество и се вливат в сърцето и ума на читателя. Ето един пример: “От типичното Йовков взема изключителното. Извън този парадокс не може да бъде разбран светът на писателя. [...] Изключителността на Йовковите герои се дължи на освобождаването им от тяхната привидност. Социалните им координати в реалния живот имат фиктивен характер.”

В разбирането си за Йовковите герои Ив. Станков трѐгва от идеята за тяхната богоподобност. Те са “сами сред останалите, сред другите — като Йовков”. И тъй като “самотният човек е по-близо до Бога”, в пресечната точка на самотността и богоподобността им се корени тяхната религиозност и въобще Йовковото религиозно възприемане на света.

Ив. Станков гледа на Йовковите герои като на живи хора, анализира поведението и душата им не толкова като белетристични персонажи, а като поведение и вътрешен свят на реални личности. В съзнателната “наивистична” подмяна се таи магията на книгата — условността на литературата е сякаш преодоляна, останал е животът на духа. Авторът тълкува не образите, още по-малко тяхната литературност — тълкува Йовковата представа за човека, Йовковата мечта за него, вътрешния живот на Йовковите герои. Той пределно е скъсил разстоянието между Йовковите герои и себе си. Чрез тях си спомня своя живот или си представя следживота. Такъв подход може да изглежда нелитературоведски, но тъкмо в отказа от скучното литературоведско описание авторът намира себе си и своя Йовков. Мисля, така той ще намери и своите читатели — точно в сърцето, за да стигнат до Йовков, а заедно с него да проникнат и навътре в себе си.

Ив. Станков чете Йовков, както се чете за последно сбогом. И го тълкува като за първи път. В срещата на последното четене с първото разбиране се ражда книгата откровение — за писателя Йовков, за неговите герои. Откровение и на самия Иван Станков за себе си. А какво по-хубаво от това критическият текст да излъчва толкова енергия, че да може да опише и своя създател!

Извървях крехката пътека от приятелството до рецензията. Получи се приятелска рецензия. Пропуснах много неща, но мисля, че с най-главното не се разминах: “Йовковото творчество” е книга, която може да напише само Иван Станков — съкровено, личностноделено и заедно с това — умно, с всеразбиране. А рецензията написах, защото книгата я поиска.

Димитър Михайлов